

Hrvatske ratne pjesmarice 1914.—1918.

Željko HOJJEVAC

Institut društvenih znanosti Ivo Pilar

Prethodno priopćenje

(primljeno: 1. rujna 2019.)

UDK 821.163.42.09-1"1914/1918"

U radu se obrađuju zbirke pjesama koje su tijekom Prvoga svjetskog rata tiskane u hrvatskome kulturnom krugu. Autori tih pjesmarica, vojnici na bojištima i pojedinci u pozadini, opjevali su uspomene na mobilizaciju i borbe hrvatskih pukovnija u sastavu austro-ugarske vojske na Balkanskom i Istočnom, a kasnije i na Talijanskom bojištu. Pisane najčešće običnim jezikom i bez umjetničkih pretenzija, pjesme nude ratnu promidžbu na početku, suze i uzdahe tijekom, te gladovanje i vapaje za mirom na kraju rata. U radu se donose primjeri stihova s bojnih polja i iz pozadine.

Ključne riječi: Hrvatska, Prvi svjetski rat, ratne pjesme, zbirke pjesama

I.

Prvi svjetski rat bio je prvi globalni i totalni oružani sukob u povijesti čovječanstva, koji se vodio od 1914. do 1918. godine između mnogih država i njihovih kolonija na nekoliko kontinenata, na kopnu, moru i u zraku. U borabama na europskim i svjetskim bojištima sudjelovali su milijuni vojnika, a na radu u pozadini, za ratne potrebe, milijuni civila. Čimbenici međunarodne solidarnosti nisu mogli premostiti suparništva između podijeljenih europskih velesila koje su u ljeto 1914. krenule u rat poput »mjesečara«. ¹ U dugom i iscrpljujućem ratu velika većina Hrvata borila se na strani Austro-Ugarske koja je poslije sarajevskog atentata raspolagala s dva milijuna vojnika za rat. ² Mnogi se nisu vratili živi s udaljenih bojištâ ili su se vratili kao invalidi, a epidemija španjolske gripe na kraju rata odnijela je diljem Europe više života nego sâm ratni vihor.

Tijekom četiri ratne godine održavale su se dobrotvorne predstave, koncerti i druge priredbe, a ispjevane su i mnoge pjesme koje su izlazile na stra-

¹ Christopher CLARK, *Mjesečari. Kako je Europa krenula u rat 1914.*, Zagreb, Vuković & Runjić, 2018.; Pierre RENOUVIN, *Europska kriza i Prvi svjetski rat*, Zagreb, Golden marketing—Tehnička knjiga, 2008.

² Manfred RAUCHENSTEINER, *Prvi svjetski rat i kraj Habsburške Monarhije 1914—1918.*, Zagreb, Matica hrvatska, 2019., 45-73.

nicama novina ili u posebnim izdanjima. Popularne pjesme Velikoga rata trebale su raspirati strasti, rastjerati strah i tjeskobu te pojačati ponos i patriotizam.³ Bile su u službi ratne promidžbe, dokolice i zabave, ali i humanitarnih i karitativnih djelatnosti, poput zbrinjavanja ranjenika, pružanja pomoći ostalim ratnim stradalnicima i slično. U hrvatskom kulturnom krugu tiskan je tijekom rata, od 1914. do 1918., veći broj zbirki pjesama, ne računajući stihove objavljujane u novinama. Prihod od prodaje tih pjesmarica obično je bio namijenjen ranjenicima, udovicama i siročadi poginulih vojnika, ili u korist Crvenoga križa, kako domaćega tako i stranoga, npr. bugarskoga.

Pjesmarice su sve donedavno bile gotovo zaboravljene, iako su javno dostupne već čitavo stoljeće.⁴ Među rijetkim starijim iznimkama je pregled rukopisnih i tiskanih pučkih književnih tvorevina u *Povijesti hrvatske književnosti* u kontekstu književno-povijesnoga legaliziranja i razmatranja značenja i uloge pučkoga književnoga fenomena u trajanju i razvoju hrvatske književnosti.⁵ Stoga je ovaj članak zamišljen kao prilog primjerenom upoznavanju tog aspekta hrvatske povijesti u Prvom svjetskom ratu s gledišta suvremene povijesne znanosti. Imajući na umu »pučke književne tvorevine u književnoj i neknjiževnoj funkciji«,⁶ članak portretira dostupne ratne pjesmarice uglavnom pučkih autora o većini kojih nedostaju detaljniji podatci.

II.

Kad je rat počeo, Stanislav Tkalec napisao je pjesme »Život i zloba« i »Od koljevke do groba«, koje su objavljene u zbirci pod motom:

*Život imam da ti dadem
Pjesme pjevat nješto znadem
Zašto dalje riječ da gubim
Sujetli »Kralju« ja te ljubim.⁷*

Neposredno prije izbijanja rata pozvani su pod zastave vojni obveznici zajedničke vojske i ratne mornarice, zemaljske obrane u austrijskoj i domo-

³ *Populäre Kriegsliteratur im Ersten Weltkrieg*, Nicolas Detering, Michael Fischer, Aibe-Marlene Gerdes, Hrsg., Münster, New York, München, Berlin, Waxmann, 2013.; *Popular Song in the First World War*, John Mullen, Ed., London, Routledge, 2018.

⁴ Usp. Željko HOLJEVAC, »Hrvatske pjesme na početku rata 1914. — između zvučne promidžbe i krvave stvarnosti«, *1914. Prva godina rata u Trojednoj Kraljevini i Austro-Ugarskoj Monarhiji*, Vijolleta Herman Kaurić, ur., Zagreb, Matica hrvatska, 2018., 371-382. Djelomično preuzete i prerađene spoznaje o prvoj godini rata dopunjene su ovdje uvidima o ostalim ratnim godinama.

⁵ Maja BOŠKOVIĆ-STULLI, Divna ZEČEVIĆ, *Usmena i pučka književnost*, Zagreb, Liber, Mladost, 1978., 589-602, 634-636.

⁶ D. ZEČEVIĆ, *Pučka književnost*, Zagreb, Liber, Mladost, 1978., 468.

⁷ Stanislav TKALEC, *Rat 1914!*, Zagreb, Tiskara »Mercur«, 1914.

branstva u ugarskoj polovici Austro-Ugarske, te pučkog (narodnog) ustanka. Mihovil Cukon, općinski delegat u Štinjanu kraj Pule, mobiliziran kao obični vojnik 7. satnije pješačke pukovnije broj 5 zemaljske obrane, složio je u stihove dvije pjesme u spomen na mobilizaciju istarskog narodnog (pučkog) ustanka.⁸ I ratni mornar Antun Kovačev, bojadisar iz Kaštel Lukšića u Dalmaciji, ukrcan na ratni brod *Pelagosa*, skitio je u stihove dvije pjesme, u spomen na mobilizaciju 26. srpnja 1914. i prvu godinu svjetskoga rata.⁹

Prve borbe hrvatskih pukovnija, npr. 16. varaždinske pukovnije baruna von Giesela, 78. osječke pukovnije Josipa Šokčevića i 79. otočke pukovnije Josipa Jelačića, u Srbiji od 12. kolovoza do 8. rujna 1914., opjevali su pješak Dušan M. Nešković iz varaždinske, pješak David Dušanić iz osječke i kaplar Ilija Božičić iz otočke pukovnije. Varaždinska pukovnja otišla je iz Bjelovara preko Osijeka u Bosnu, gdje je prešla preko rijeke Drine i borila se kod Loznice i pred Valjevom. Imala je i okršaj s komitama, odnosno naoružanim pripadnicima srpskih paravojnih skupina, a ranjenici su liječeni u bolnici u Osijeku.¹⁰ Šokčevićevci su otišli iz Osijeka i ratovali s Crnogorcima te u Srbiji. I oni su imali ranjenike, a kretali su se po Bosni, Slavoniji i Ugarskoj.¹¹ Kad su čuli ozbiljne vijesti i spremili se za put, Jelačićevci su otputovali u Srbiju, gdje su jurišali na srpske rovove. Iz Srbije su se također vratili s ranjenicima.¹²

Prvo prodiranje carske i kraljevske vojske u Srbiju, prije provale Srbijanaca u Srijem, početkom rujna 1914., opjevao je Stjepan Petričić, vodnik 28. domobranske pukovnije. Poslije umorstva nasljednika prijestolja nadvojvode Franje Ferdinanda i vojvotkinje Sofije u Sarajevu, pokrenuta je istraga i priprema za rat u kojem su hrvatski domobrani i njihovi časnici otišli na bojište na Drini, boreći se kod Ljubovije i Krupnja, Bijeje Crkve i Loznice.¹³ Drugi put su austro-ugarske snage prešle srpsku granicu poslije provale Srbijanaca u Srijem, početkom rujna 1914., i ušle u Srbiju. Hrvatske narodne pjesme i bilješke o austro-ugarsko-srpskom ratu spjevao je i napisao pučki pjesnik Pero Dupor, pješak 78. pukovnije iz Osijeka. Hrvatski vojnici zauzeli su

⁸ Mihovil CUKON, *Dvije pjesme u spomen mobilizacije istarskog narodnog ustanka god. 1914.*, Pula, Tiskara Laginja i drug, 1914.

⁹ Antun KOVAČEV, *Dvije pjesme. Uspomena mobilizacije i svjetskog rata 1914.—1915.*, Pula, Tiskara Jos. Krmpotić, 1915.

¹⁰ Dušan M. NEŠKOVIĆ, *Bojevi varaždinske 16. pukovnije u Srbiji*, Osijek, Frankova tiskara, 1914.

¹¹ David DUŠANIĆ, *Bojevi Šokčevićevaca 78. osječke regimente u Srbiji*, Osijek, Frankova tiskara, 1914.

¹² Ilija BOŽIČIĆ, *Bojevi Jelačićevaca u Srbiji*, Osijek, Frankova tiskara, 1914.

¹³ Stjepan PETRIČIĆ, *Zaplakalo zlato moje...*, Osijek, Frankova tiskara, 1914.

Crni vrh i vodili bitku za Čajniče. Srbi su poraženi na ratnim poljanama kod Loznice, prva srpska timočka divizija uništena je u Srijemu, a srpsko-crnogorska vojska poražena je i na planini Romaniji.¹⁴ U euforiji je iz *Malog lista* pretiskana pjesma »Kralj Petar cvili«.¹⁵ Ratne zvukove od 9. do 20. rujna 1914. osluškivao je i fra Nedjeljko Dugonjić-Vrhovčić iz Tuzle. U trećem ispravljenom izdanju sadržaj je podijelio na pet cjelina: I. Crne slutnje, II. Iz »Knjige žrtava«, III. Krvave priče, IV. Crvene ruže i V. Suze i uzdasi.¹⁶ Nikola P. Bačić-Jasenovčanin, sisački pučki ustaša, spjevao je baladu o vjerenicima s Drine, Stanku i Smiljki, koji su se međusobno sukobili i poginuli u ratu sa Srbijom.¹⁷

Pad srbijanske prijestolnice Beograda, koji je austro-ugarska Peta vojska zauzela 2. prosinca 1914., na 66. obljetnicu vladanja cara i kralja Franje Josipa I., opjevan je u stihovima Nikole Bačića-Jasenovčanina kao Božja kazna srpskom narodu, jer je Kraljevina Srbija uz Crnu Goru, Rusiju, Veliku Britaniju, Francusku, Belgiju, Japan i ostale saveznike postala ratoborna, ne uviđajući hrvatske pripomoći u Balkanskim ratovima (1912.-1913.). Stjecajem okolnosti, upravo su hrvatski domobrani i pučki ustaše iz Karlovca prvi zauzeli srbijanski glavni grad i izvjesili hrvatsku zastavu na kraljevskoj palači (konaku) u Beogradu:

*Na prosinca drugog
Iza zore rane
Beograd se trese
Sa sve četir strane...*

*To ne može opisat
Nikakovo pero,
Boj pred njime grozni
Kako se je tjero...*

*Dva potpuna dana
Topovi oriše,
Već svatko mišljaše,
Nikad nikog više...*

*Kalemegdan drhti,
A Avala gori;
Naša vojska srpskom —
Junački se bori...*

¹⁴ Pero DUPOR, *Sa ratnih poljana...*, Osijek, Tisak i naklada Prve hrvatske dioničke tiskare, 1914.

¹⁵ *Kralj Petar cvili*, Zagreb, s.n., 1914.

¹⁶ Nedjeljko DUGONJIĆ-VRHOVČIĆ, *Ratni zvuci*, Zagreb, Tiskara i litografija C. Albrechta, 1915.

¹⁷ Nikola P. BAČIĆ, *Vjerenici s Drine (Stanko i Smiljka)*, Osijek, Frankova tiskara, 1914.

*A topovi riču
Sve ječi do mora!
Topčider se puši
I Banova gora...*

*Sa sviju se strana
Ljuta borba bila,
Drhtalo je nebo —
Krvca se je lila...*

*Ko pogin'o nije,
Smrt je brzu htio,
U grozi je ovoj
Život omrzanio...*

*Monitori grokću,
Strojne puške cvile,
Beogradu to su —
Nadgrobnice bile...*

*A pješaci hrabri
Sve pučki ustaši —
Karlovcani naši —
Dvadesetšestaši...*

*Prodirati staše
Beogradu bijelom,
Izloživši srce —
Pred tom grozom cijelom.*

*A kad jeknu bura,
Probljediše lica,
U jurišu hrabrom
Pade prijestolnica ...*

*Medju našom vojskom
Silna radost nastala,
Što hrvatska noga —
Prva u njoj zasta...*

*Opće slavlje poče
Sve presretno bješe,
U Beograd prvi...
Hrvati — prodriješe...*

*Ljubiše se braća
Iza teške muke,
Prijestolnica srpska —
Pade im u ruke...*

*Od radosti svima
Htjede pući srce,
Kad naš barjak sinu —
Usrijed prijestolnice...*

*U borbi i mucu
U krvavu boju
Istico je Hrvat
Vazda hrabrost svoju!*¹⁸

Na krvavim poljanama u Srbiji pali su natporučnik Mate Ferković iz 28. domobranske pukovnije, satnik Milan Divjak iz 27. domobranske pukovnije, pričuvni poručnik Vojin Muačević iz 28. domobranske pukovnije, natporučnik Šandor Tapavica iz 28. domobranske pukovnije, natporučnik Nikola Biljčević iz 27. domobranske pukovnije, natporučnik Svetozar Milić iz 28. domobranske pukovnije i drugi hrvatski ratnici. Među živima nije bilo ni Pere Kolba, brata orahovičkog župnika, a ranjeni Janko Bobek, poručnik 53. pješачke pukovnije, ponovno je pošao na bojište. Dok su djevojke i žene u pozadini živjele u neizvjesnosti za svojim mladićima i muževima u daljini, u džepu jednog poginulog ratnika na Crnom vrhu u Srbiji pronađeno je posljednje pismo njegovoj ljubavi. Uzdisaji ranjenika i tugovanje na grobovima najmilijih koji se nisu vratili s bojnih poljana miješali su se pak prvih ratnih mjeseci s raskoši i modom u pozadini.¹⁹

Bilješke, bojne i druge pjesme s »Južnog« (Balkanskog) i »Sjevernog« (Galicijskog) bojišta, napisao je i spjevao prethodno već spomenuti Pero Dupor, pučki pjesnik i pješak 78. pukovnije iz Osijeka, u kojemu je u to doba djelovao i Klub hrvatskih književnika.²⁰ Iz rata protiv Srbije, gdje su npr. Ličani bili i na kupalištu kralja Petra I. u Banji Koviljači, vojnici, dočasnici i časnici 78. osječke i drugih hrvatskih pukovnija pošli su u rat protiv Rusije. Sažimajući obavijesti koje posreduje Dupor, saznaje se da su oni u siječnju 1915. otišli u Karpate, a zatim su iz Galicije prešli u Bukovinu. Poslije više bitaka, npr. kod Stanislava, Kolomeje i dr., Rusi su se povukli iz Bukovine, nakon čega su austro-ugarske snage ušle u pokrajinski glavni grad Černovice.²¹ Ratne pjesme o borbama s Rusima u Galiciji spjevao je Mato Ivanović iz Kupine u Slavoniji, desetnik 78. osječke pukovnije.²² Ranjeni desetnik Ivan Petje-

¹⁸ N. BAČIĆ, *Pad Beograda*, Osijek, Tisak i naklada Frankove tiskare, 1914., 24-27.

¹⁹ N. BAČIĆ-JASENOVČANIN, *Sa krvavih poljana*, Sisak, Tisak i naklada knjižare S. Jünkera, 1915.

²⁰ P. DUPOR, *Sa Južnog i Sjevernog ratišta*, Zagreb, Tisak i naklada »Maloga Lista«, 1915.

²¹ P. DUPOR, *Hrabri časnici 78. pješачke pukovnije u Osijeku*, Zagreb, Tisak i naklada »Maloga Lista«, 1915.

²² Podatak prema: M. BOŠKOVIĆ-STULLI, D. ZEČEVIĆ, *Usmena i pučka književnost*, 635.

ra sastavio je religioznu zbirku pjesama »svojoj braći vojnicima«, ali je knjižica bila zabranjena a naklada uništena.²³

III.

Dok su pripadnici zajedničke vojske i domobrani iz hrvatskih krajeva zbog rata bili daleko od svoga doma, u pozadini su i seljakinje razgovarale o ratu. Osluškujući glas crkvenih zvona, plakale su za svojim bližnjima i molile se za završetak rata. Hrvatske seljačke pjesme, ispjevane u ratno doba, pretpiskane su 1915. iz *Doma*, glavnih novina Hrvatske pučke seljačke stranke, u zbirci koja je izašla pod motom:

*Bože mili narodu se smili,
Rat dovrši, svaku silu skrši.*²⁴

Veliki rat donio je suze, ali i smijeh. Tako poetsko osluškivanje ratne drame spominje jednu ženu koja je zaboravila svoga muža i brzo se preudala, a muž se živ vratio kući. Druga se odrekla svoga muža koji je u ratu ostao bez noge. Jedan ranjeni vojnik oplakivao je svoju nevjernu ženu, a jedan Rom se pred ljekarom izvlačio da ne ide u »marš-kumpaniju«.²⁵ Dok je Antun Bubenik, desetnik 78. pukovnije, opjevao rat s Italijom, a Tomo Novosel, razvodnik 78. pukovnije, složio ljubavne pjesme iz ratnog doba, Luka Butković, pripadnik 28. domobranske pukovnije, opjevao je oproštaj »hrvatskog junaka« od svoje žene i djece.²⁶ Prema uvidu Filipa Hameršaka, u New Yorku je Stjepko Brozović objavio ratne pjesme o »ratovanju i junačtvu Hrvata« i hrvatskih pukovnija »u krvavom svjetskom ratu«.²⁷ Pisma koja su hrvatski vojnici s bojišta slali ženama te slavonsko ratno kolo opjevao je Pero Dupor, koji je u međuvremenu promaknut u desetnika 78. pješačke pukovnije u Osijeku:

*Poved kolo čika Miša,
Tanad pada kao kiša;
Drži desno, baj' Stojane,
Čile noge i lagane.
Top nam evo daje bas,*

²³ Ivan PETJERA, *San i plač Majke Božje*, Osijek, Tisak i naklada Ljudevita Szeklera, 1915.

²⁴ *Hrvatske seljačke pjesme izpjevane u doba prvoga i Bože daj zadnjega svjetskoga rata*, Zagreb, Radićeva Slavenska knjižara, 1915.

²⁵ Pavle TATIĆ, *Smijeh i suza. Ratne pjesme*, Ujvidék, Izdavačka knjižarnica Sv. F. Ognjanovića, 1916.; S. TKALEC, *Sudnji dani svjetskog rata 1914—1915.*, Zagreb, Tiskara »Mercur«, 1915.

²⁶ Podatak prema: M. BOŠKOVIĆ-STULLI, D. ZEČEVIĆ, *Usmena i pučka književnost*, 592-594.

²⁷ Podatak prema: Grgo TURKALJ-GUSLAR, *1609 dana na fronti*, Strmec Samoborski, Fortuna, 2015., X.

*Tanad zviždi oko nas.
 Hop, zavedi, pa povedi,
 I taj život ništ' ne vrijedi.
 Jer takav je sada svijet,
 Bolje j' živit, neg' umrijet.
 Ljubo moja opetušo,
 Opetušo, namigušo,
 Hop, seko, baj'netice,
 Baj'netice migavice.
 Gora mi je moje selo,
 Opetuša, luče bijelo,
 Opkop bladni: men' je dom —
 Udri, lupaj snagom svom!
 Hop, ного, udri lupaj,
 Ti Slavonče naprijed stupaj!
 Čika Mato drž' na desno,
 Dušmanima bit će tijesno.
 Oj Hrvate, oj junače,
 Poved' kolo, samo jače,
 A ti puško-ljubo moja,
 Gadjaj dobro sad sred boja,?
 Nek dušmani vide naši,
 Da Slavonac ne promaši,
 Nek zadržće zemlje svod,
 Kad hrvatski skoči rod! ²⁸*

Ratne pjesme pisali su Jelica Lukaška, barun Rudolf Maldini Wildenheimski, Josip Milaković, Gjuro Palavršić, Felicijo Skorić-Paškin, Stjepan Štefanović, Stanislav Tkalec i drugi autori.²⁹ Pisane najčešće običnim jezikom u duhu pučkoga pjesništva i bez umjetničkih pretenzija, iako je među njima moglo biti i prigodničarskih umjetničkih pokušaja, pojedine su pjesme posvećene caru i kralju Franji Josipu I., vrhovnom zapovjedniku cjelokupne austro-ugarske vojske nadvojvodi Friedrichu, zapovjedniku jugozapadne vojske nadvojvodi Eugenu, glavaru vojnog stožera barunu Conradu, generalu Svezozaru Borojeviću na Soči i drugim vojskovođama. »Junače! Ove pjesme ne-

²⁸ P. DUPOR, *Pisma sa ratišta i slavonsko ratno kolo*, Osijek, Frankova tiskara, 1916., 9-10.

²⁹ Jelica LUKAŠKA, *Ratne pjesme*, Zemun, Tisak Szabó & Marx, 1916.; Rudolf barun MALDINI WILDENHEIMSKI, *Bojni zvuci*, Osijek, Tisak i naklada Ljudevita Szeklera, 1916.; Josip MILAKOVIĆ, *Suspiria. Pjesme 1914—1916.*, Sarajevo, Tiskara »Bos. Pošte«, 1916.; Gjuro PALAVRŠIĆ, *U svjetskom ratu. Vijenac sonetâ*, Split, Na vlastiti trošak, 1916.; Felicijo SKORIĆ-PAŠKIN, *Ratna pjesmarica*, Mostar, Izdanje i štampa štamparije »Biser«, 1916.; Stjepan ŠTEFANOVIĆ, *Moj otac u boju!*, Osijek, Frankova tiskara, 1916.; S. TKALEC, *Dusi sa bojnog polja. Ratne pjesme 1914—1916.*, Zagreb, Tiskara »Merkur«, 1916.

ka okriepje Tvoju dušu, da se uzmogneš dvostrukim junačtvom oboriti na dušmanina Tvoga«, piše na naslovnoj stranici jedne pjesmarice.³⁰ Dok su vojnici iz 22. dalmatinske pješačke pukovnije posvetili jednu pjesmu svome bojniku Stanislavu Turudiji, nadučitelj Vicko Marković spjevao je u Prvić Luci, na dan Gospe od Lurda 1916., pjesmu u slavu »dvoglavog orla i dalmatinskih sokolova« u ratu s Italijom na Soči.³¹

Treća ratna godina obilježena je smrću cara i kralja Franje Josipa I. U povodu njegove smrti, 21. studenoga 1916. autori poput Stanislava Tkaleca u Zagrebu, Gaje Ivasovića u Splitu i Nikole Buconića-Hercegovca u Sarajevu, odali su preminulom vladaru posljednju počast u stihovima i prozi.³² Gajo Ivasović bio je splitski postolar koji je u slobodno vrijeme pjevao ratne pjesme. Njegov zemljak Jerolim Defilipis spjevao je proslav za svečanu zabavu koju su prigodom krunidbe Karla I. u Budimpešti, 30. prosinca 1916., priredili učenici i učenice pučke škole u Novigradu kod Zadra.³³

Dok je i tijekom 1917. mnogima na bojištima zadnja pomisao bila na majku³⁴, Ivan Trtanj iz Ravnog u Hercegovini posvetio je svoje ratne stihove sinu u kolijevci: »Svomu sinu Ivici namjenjujem ove pjesme, kao uspomenu na moje političko, domovinsko osvjeđenje... Kad uzrasteš sine — a Bog će dati! — mjeri ove pjesme mjerom ovoga vremena, pa ćeš ih razumjeti i biti s otcem zadovoljan! Bog veliki neka i tebe, sine, vodi, da uvijek budeš naj-nesebičniji sin i sluga slavnoga svoga hrvatskoga naroda, kao što sam i ja nastojao biti. A priložena oda neka ti svjedoči što si mi bio...«.³⁵ Trtanj je pjevao o hrvatskom domu i rodu, napose o Anti Starčeviću, generalu Stjepanu Sarkotiću kao osvajaču Lovčena u crnogorskim planinama, generalu Svetozaru Borojeviću kao branitelju Soče prigodom talijanskih navala, caru i kralju Karlu itd. Gruntovnički aspirant Marko Canjar-Becić pisao je ratne, domoljubne, ljubavne i razne druge pjesme.³⁶ Hrvatski pedagoško-književni zbor

³⁰ *Bojne pjesme*, s. 1., 1916.

³¹ Vicko MARKOVIĆ, *U slavu dvoglavog orla i dalmatinskih sokolova na Soči*, s. 1., 1916.

³² Nikola BUCONJIĆ-HERCEGOVAC, *Franjo Josip I.*, Sarajevo, Naklada Daniela & A. Kajona, 1917.; Gajo IVASOVIĆ, *Zadnja počast svome nezaboravnome apoštolskom cesaru i kralju Frani Josipu Prvomu*, Split, Društvena tiskara, 1916.; S. TKALEC, *U slavu na dan smrti 21. studenog 1916. njegovog cesarskog i kraljevskog apoštolskog veličanstva cara i kralja Franje Josipa I.*, Zagreb, Tiskara »Mercur«, 1916.

³³ Jerolim DEFILIPIS, *Proslav*, Zadar, Nakladom Predsjedništva Kotarske Gospodarske Zadruge u Novigradu, 1917.

³⁴ S. TKALEC, *Ratne pjesme 1917.*, Zagreb, Nakladom Stanislava Tkalca, 1917.

³⁵ Ivan TRTANJ, *Krvne kaplje*, Zagreb, Tisak Kuzme Rožmanića, 1917.

³⁶ Marko CANJAR-BEČIĆ, *Pjesme 18-godišnjeg mladića*, Zagreb, vlastita naklada, 1916(?).

u Zagrebu objavio je 1917. pjesme i pripovijetke »iz sadašnjega rata« u zbir-
ci za mladež, npr. pjesmu »S bojišta daleka...« autora Josipa Milakovića:

*Pismonoša jutros na pragu nam stao
I smotak nam mali tužna oka dao.
U njem' nešto zlatno, a i list papira,
Na njem' crno slovo tuge i nemira.
S bojišta daleka vijest se crna piše,
Naš učitelj Dobro ne vraća se više.
Za juriša teška junački on pade,
Za dom i za kralja mladi život dade.
Za junaštvo divno posmrtna mu plata;
Za junačka prsa kolajna od zlata.
Tu kolajnu sada — ko on nikog nema —
Zapovjednik čete našoj školi sprema.
O kolajno pusta, što ostade sama.
Što nad grud'ma Dobre ne osvanu nama?
Pismonošo bitar! Amo već ne svrni,
Ne nosi nam vijesti žalosnih i crnih!³⁷*

IV.

U siječnju 1918. napisao je Josip Barač, alias Bepo Getar, predgovor za *Split-
ske ratne sonete*, kao tematsko izdanje humorističko-satiričkog lista *Duje Ba-
lavac*, s podnaslovom »Gladni soneti« i monologom »Tamašna vrimena«, koji
je izvodio Mate Bonačić u splitskom kazalištu. Dok je na početku rata Za-
družni savez racionirano opskrbljivao Split namirnicama, kasnije su se Spli-
ćani sve više otimali na ulici za pola litre petroleja i kilogram pure:

*Boj ti pravi još od jutros traje,
Sve se šake nad svitinom dižu,
A u šakan ramine gamižu:
Petroleja se po pô litre daje!
Svak bi tija ufatit ča prije,
Pa se nogan i laktima jita,
Svak se tura, za pardon ne pita,
Da baranko sebi sud nalije.*

³⁷ Za kralja i dom, Zagreb, Naklada Hrvatskoga pedagoško-književnog zbora, 1917., 92.

*Redarstvo je sasvin u nemoći
Ne zna, oće l' nutra oli vanka;
Viče, skriči, al' mu ni pomoći:*

»U zatvor ću stobon, ... odma doma!«

Na to pride masa varošanka:

»Jema li fažola? — Ajmo odma!«³⁸

Izmorenost ratom i vapaji za mirom došli su do izražaja i u zbirci ratnih i narodnih pjesama koje je uredio Juraj Kapić.³⁹ Kad je rat napokon završio, guslar Grgo Turkalj skitio je u stihove svoju uspomenu na polazak u rat, put iz Karlovca i ulazak dva puta u Srbiju, polazak u Karpate i Galiciju, bitke u Bukovini (Toporovac, Raranča, Crni Potok, Rosulna, Bojana) i borbe na talijanskom bojištu (Sankt Mihael u Tirolu, Monte Belo). Nakon provedenih 1609 dana na bojištu, u zbirci koja je objavljena u Americi napisao je: »Sve propade, stari guslar bez zdravlja ostade, sa svojim guslama i pjesmama svojim, koje evo poklanjam svojoj braći hrvatskoj, da čitaju i vide, kroz kakov je pakao prošao ne samo Guslar, nego čitav naš narod, a s njim i cijelo skoro čovječanstvo.«⁴⁰

Presudno određene globalnim i totalnim ratom, kakvog do tada nije bilo i pisane najčešće običnim jezikom, predstavljene zbirke pjesama autentičnom snagom svoga izraza portretiraju kušnje, slavu i stradanja u Prvom svjetskom ratu. Odlikuju se neposrednošću, pojedinačnošću i subjektivnošću njihovih tvoraca, u širokom rasponu od vojnika na bojištima do pojedinaca u pozadini. Iako ni izdaleka ne dohvaćaju cjelinu dehumanizirane egzistencije tijekom Velikoga rata, pjesmarice imaju više dokumentarnu negoli estetsku vrijednost, a danas su otvorene za sve vrste istraživačkih pristupa.

Željko Holjevac
Croatian Wartime Songs, 1914—1918

Millions of soldiers participated in the European and worlds battlefields during the World War I and millions of civilians in the front background. Numerous theater plays, concerts and other cultural activities were held during the four wartime years for humanitarian causes, also many poems were written and published on the pages of daily newspapers and special editions. In Croatian cultural milieu numerous collections of songs were printed, excluding the poems published in newspapers during the World

³⁸ *Splitski ratni soneti (Gladni soneti)*, Split, Društvena tiskara, 1918., 23.

³⁹ Juraj KAPIĆ, *Rukovet ratnih i narodnih pjesama*, Split, Štampom Narodne tiskare, 1918.

⁴⁰ G. TURKALJ, *Hrvatske narodne ratne pjesme 1914.—1918.*, New York, Izdanje i naklada Hrvatskog lista i Danice hrvatske, s. a., 6.

War I. The sales were intended to support wounded soldiers, widows and orphans of fallen soldiers, or for the benefit of the Red Cross. The authors of these songs, soldiers on the battlefields and others, sang about the mobilization and fighting of Croatian regiments within the Austro-Hungarian army in the Balkans, Eastern Europe and later on Italian battlefields. The songs, usually written in plain language, without artistic pretensions, sing of jingoistic propaganda at the beginning of the war, tears and sighs during the war, and starvation and yearning for peace at the end of the war. Even though they do not cover whole dehumanized existence during the Great War, these collections of songs have rather documentary and not esthetic value and today are open to all kinds of scientific interpretations.

Keywords: *Croatia, World War I, wartime songs, collections of songs.*